

Conceptexamenprogramma Friese taal en cultuur vwo

Conceptexamen- programma

Friese taal en cultuur

Vwo

September 2024

slo

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2024 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur

SLO

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN 9.8055.054

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
Leeswijzer	4
Meer informatie	4
2. Karakteristiek Friese taal en cultuur	5
Kenmerken van het vak Friese taal en cultuur	5
Friese taal en cultuur als schoolvak	5
Friese taal en cultuur in de schoolsoorten	7
Vmbo	7
Havo	7
Vwo	7
3. Raamwerk met domeinen en subdomeinen	8
4. Eindtermen	9
I. KERNCURRICULUM	9
Domein A Taal leren en gebruiken	9
Subdomein A1 Receptieve taalvaardigheid	9
Subdomein A2 Productieve taalvaardigheid	10
Subdomein A3 Interactie	12
Domein B Taalbewustzijn	13
Subdomein B1 Taal als fenomeen	13
Subdomein B2 Taal en individu	14
Domein C Cultuurbewustzijn	16
Subdomein C1 Fries erfgoed	16
Subdomein C2 Cultuurbeleving	17
II. KEUZEDOMEINEN	19
Keuzedomein D Schrijfverdieping	19
Keuzedomein E Taalonderzoek	19
Keuzedomein F Cultuuronderzoek	20
Bijlage – Begrippenlijst Friese taal en cultuur	22

1. Inleiding

Voor je ligt het conceptexamenprogramma Friese taal en cultuur voor het vwo. De afgelopen twee jaar heeft de vakvernieuwingscommissie Friese taal en cultuur dit conceptexamenprogramma ontwikkeld – tegelijkertijd en in samenhang met vier andere conceptexamenprogramma's Friese taal en cultuur voor vmbo-bb, vmbo-kb, vmbo-gl/tl en havo. SLO voert in [opdracht](#) van het ministerie van OCW regie over de actualisatie van het gehele curriculum.

Op basis van dit conceptexamenprogramma ontwikkelt het College voor Toetsen en Examens (CvTE) een conceptsyllabus voor de inhouden die aan het centraal examen zijn toegewezen.

SLO zal de conceptexamenprogramma's en -syllabi beproeven in de onderwijspraktijk. De feedback die wordt opgehaald bij leerlingen, leraren en andere betrokkenen wordt gewogen en waar nodig worden het conceptexamenprogramma en de conceptsyllabus aangescherpt. Daarna worden de documenten vastgesteld door het ministerie van OCW. Vanaf dat moment kunnen de definitieve examenprogramma en de syllabus geïmplementeerd worden.

Leeswijzer

Dit conceptexamenprogramma begint met een karakteristiek, waarin de visie op Friese taal en cultuur en de positie van het vak in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs staat beschreven. Daarna volgt het raamwerk: een schematische weergave van de inhouden per domein of subdomein en een verdeling van inhouden over school- en centraal examen. Daarna volgen de eindtermen. Per eindterm is een doelzin, uitwerking ('Het gaat hierbij om') en een voorbeeldmatige uitwerking ('Te denken valt aan') opgenomen. Tot slot staat in de bijlage de begrippenlijst.

Meer informatie

Meer informatie over de inhoudelijke keuzes en de inrichting van het proces is te vinden in het toelichtingsdocument conceptexamenprogramma's Friese taal en cultuur van vakken voor vmbo, havo en vwo (Van Schaik & Hoekstra, 2024).

Meer informatie over de totstandkoming, de opzet en inhoud van dit conceptexamenprogramma is te vinden op:

<https://www.actualisatie-examenprogrammas.nl/fries>

2. Karakteristiek Friese taal en cultuur

Kenmerken van het vak Friese taal en cultuur

Het Fries is een autochtone minderheidstaal en als tweede rijkstaal officieel opgenomen in het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden. Van alle inwoners van Friesland heeft ruim de helft het Fries als thuistaal. Voor de andere inwoners is het Fries een tweede of derde taal.

Het vak Friese taal en cultuur leidt leerlingen op tot taalvaardige, taalbewuste en cultuurbewuste burgers die met hun kennis, vaardigheden en houdingen ten opzichte van de Friese taal en cultuur kunnen bijdragen aan de meertalige 'mienskip', die zich mede door globalisering en digitalisering snel en dynamisch ontwikkelt. Een versterkte beheersing van de Friese taal en groeiend begrip van, en inzicht in, de Friese cultuur dragen bij aan de vorming van hun eigen talige en culturele identiteit. Daarnaast vergroot het vak doorstroommogelijkheden in het vervolgonderwijs en kansen om te ontwikkelen in de Friese maatschappij.

Friese taal en cultuur als schoolvak

Aansluiting

In de bovenbouw van het voortgezet onderwijs sluit het vak aan op de onderbouw door voort te bouwen op de conceptkerndoelen Friese taal en cultuur. Er is aansluiting gezocht bij de kerndoelen voor onderbouw vo, om verticale samenhang met primair onderwijs en onderbouw vo te waarborgen. Afhankelijk van de schoolsoort en leerweg worden inhoud en uit de onderbouw nader verdiept, toegespitst of geconcretiseerd. Het vak krijgt in een doorlopende leerlijn vorm vanuit drie invalshoeken: taal leren en gebruiken, taalbewustzijn en cultuurbewustzijn.

De verschillen tussen de taalbeheersingsniveaus bij de instromende leerlingen vormen een aandachtspunt bij de aansluiting met de bovenbouw. Die verschillen komen onder andere doordat het Fries niet voor iedereen de thuistaal is en doordat niet alle scholen Fries aanbieden in alle leerjaren.

Taal leren en gebruiken

Leerlingen leren hun taalvaardigheid effectief in te zetten en daarop te reflecteren. Ze ontwikkelen hun receptieve, productieve en interactieve taalvaardigheden door de Friese taal vaker doelbewust en doelgericht te gebruiken in digitale en niet-digitale communicatie. Meer dan in de onderbouw

zijn communicatieve situaties georiënteerd op beroepscontexten en maatschappelijk functioneren.

Taalbewustzijn

Leerlingen worden zich bewust van hun eigen meertaligheid en die van de ander, verkennen de relatie tussen taal en identiteit en leren hun gehele taalrepertoire effectief in te zetten in hun communicatie. Ze maken daarbij gebruik van specifieke kennis over kenmerken van de Friese taal. Taalbewustzijn draagt bij aan de ontwikkeling van een open houding ten aanzien van talige diversiteit. Inzicht in de betekenis van taal en teksten biedt leerlingen meer zicht op zichzelf, de ander, de maatschappij en hun eigen plek daarin. Ook vergroot het hun zelfredzaamheid.

Cultuurbewustzijn

Cultuurbewustzijn draagt bij aan begrip en waardering van de Friese cultuur en andere culturen. Leerlingen leren beargumenteerd te reflecteren op Friese culturele en literaire uitingen en hun eigen houding ten opzichte daarvan te bepalen. Ze ontwikkelen inzicht in het materiële en immateriële erfgoed van Friesland in relatie tot de Friese geschiedenis en geografie. Daarnaast worden leerlingen zich bewust van de culturele en historische positie van Friesland.

Examenvak

Vmbo-leerlingen kunnen Friese taal en cultuur kiezen in het vrije deel. Vmbo-basis (bb) en vmbo-kader (kb) sluiten het vak af met een schoolexamen. Vmbo-gemengde en theoretische leerweg (gl/tl) hebben een schoolexamen en een centraal schriftelijk examen. In de bovenbouw van het havo en vwo is Friese taal en cultuur een verplichte moderne vreemde taal in het profiel C&M, en een keuzevak in het vrije deel bij alle profielen. Havo- en vwo-leerlingen sluiten het vak af met een schoolexamen en een centraal schriftelijk eindexamen. Op vmbo-gl/tl, havo en vwo worden naast de reguliere domeinen keuzedomeinen aangeboden waarin leerlingen zich gedurende de bovenbouw kunnen verdiepen. De keuzedomeinen sluiten inhoudelijk aan bij de kerndomeinen. De leerling kan kiezen voor schrijfverdieping, taal- of cultuuronderzoek.

Samenhang

Het vak legt en onderhoudt leer- en taalinhoudelijke verbindingen met Nederlands, moderne vreemde talen en heeft raakvlakken met zaak- en kunstvakken. Leerlingen lezen, luisteren, spreken en schrijven ook bij de andere talen en werken zo aan hun brede taalvaardigheid. De inhouden van Fries zijn daarom sterk verwant aan de moderne vreemde talen, met name aan het Engels, en aan het Nederlands. Bij alle talen wordt het raamwerk opgebouwd

vanuit drie vergelijkbare invalshoeken: taal leren en gebruiken (communicatie), taalbewustzijn en cultuurbewustzijn.

Friese taal en cultuur in de schoolsoorten

In alle schoolsoorten en leerwegen leren leerlingen taal- en cultuurbewust handelen en communiceren over betekenisvolle inhoud. Dit doen leerlingen aan de hand van een breed aanbod aan mondelinge, schriftelijke en multimediale teksten in diverse zakelijke en literaire genres. Leerlingen worden toegerust om zelfstandig hun taalbeheersing verder te ontwikkelen voor hun vervolgopleiding, beroepsoriëntatie, persoonlijke ontwikkeling en burgerschap.

Vmbo

Een goede beheersing van het Fries en kennis van de Friese taal en cultuur spelen een belangrijke rol bij het voorbereiden van leerlingen op het mbo en de beroepspraktijk. Leerlingen kunnen zich in allerlei communicatieve situaties goed uitdrukken, en teksten lezen en produceren over praktische, concrete en actuele onderwerpen. De onderwerpen en communicatieve situaties zijn afgestemd op de leerweg en het loopbaanperspectief. Binnen de beroepsgerichte leerwegen zijn de onderwerpen en communicatieve situaties concreet en toepasbaar in de directe leefomgeving en beroepscontexten. Binnen de leerwegen vmbo-bb en -kb ligt het accent sterk op kijk-, luister- en spreekvaardigheid van de Friese taal. Hierbij is er ook veel aandacht voor de Friese taal en cultuur.

In de gemengde en theoretische leerweg (gl/tl) kunnen de taken, teksten en contexten abstracter en complexer zijn. Er is meer aandacht voor lees- en schrijfvaardigheid, omdat leerlingen mogelijk aansluitend beroepsonderwijs gaan volgen of doorstromen naar het havo. Van vmbo bb tot en met vmbo-gl/tl doen leerlingen ervaringen op met diverse literaire en culturele uitingen.

Havo

Leerlingen leren communiceren in en over de Friese taal binnen diverse contexten. De taken en teksten stimuleren reflectie op maatschappelijke, culturele en literaire thema's. De ontwikkeling van de Friestalige literatuur en fictie speelt daarbij een belangrijke rol. Er is aandacht voor aansluiting op het hbo en doorstroom naar het vwo.

Vwo

De uitgangspunten zijn grotendeels hetzelfde als op het havo, maar er is meer aandacht voor (pre)academische taalvaardigheden in theoretische en abstracte contexten. Leerlingen verdiepen zich uitgebreider in kennis over taal en taalgebruik en de cultureel-historische context van teksten.

3. Raamwerk met domeinen en subdomeinen

Hieronder vind je het raamwerk van Friese taal en cultuur, geordend naar domeinen en subdomeinen. Daarbij is een verdeling gemaakt van inhouden over het schoolexamen (SE) en het centraal examen (CE).

Onderstaande SE-CE-verdeling is basis voor het ontwikkelen van de conceptsyllabus en gericht op invoering van het examenprogramma op korte termijn (2-5 jaar). In het toelichtingsdocument zijn de adviezen ten aanzien van examinering te lezen en wordt toegelicht welke onderdelen mogelijk meer tijd nodig hebben dan in het korte-termijnsceario staat beschreven.

Domeinindeling	Titel (sub)domein	Toewijzing SE-CE	
		SE	CE
KERNCURRICULUM			
Domein A	Taal leren en gebruiken		
Subdomein A1	Receptieve taalvaardigheid		X
Subdomein A2	Productieve taalvaardigheid	X	
Subdomein A3	Interactie	X	
Domein B	Taalbewustzijn		
Subdomein B1	Taal als fenomeen	X	X
Subdomein B2	Taal en individu	X	
Domein C	Cultuurbewustzijn		
Subdomein C1	Fries erfgoed	X	X
Subdomein C2	Cultuurbeleving	X	
KEUZEDOMEINEN			
Domein D	Schrijfverdieping	X	
Domein E	Taalonderzoek	X	
Domein F	Cultuuronderzoek	X	

4. Eindtermen

I. KERNCURRICULUM

Domein A Taal leren en gebruiken

Subdomein A1 Receptieve taalvaardigheid

Eindterm 1

De leerling toont begrip van de inhoud van auditieve en audiovisuele Friestalige bronnen. (B)

Het gaat hierbij om:

- luisteren en kijken naar diverse multimediale bronnen over een breed scala aan concrete en abstracte onderwerpen die betrekking hebben op Fryslân;
- benoemen van onderwerp, hoofdzaken en perspectieven uit de bronnen;
- vergelijken van informatie uit verschillende bronnen;
- beoordelen van de betrouwbaarheid van bronnen en deze plaatsen in diverse contexten, waaronder de cultuur-historische context;
- reflecteren op de inhoud van bronnen.

Te denken valt aan:

- diverse audiobronnen over een actueel maatschappelijk onderwerp beluisteren, vergelijken en op betrouwbaarheid beoordelen;
- een Friese (jeugd)serie of film bekijken en plaatsen in de cultuur-historische context;
- een documentaire over Fries erfgoed bekijken en puntsgewijs navertellen;
- de inhoud van verschillende auditieve en audiovisuele bronnen vergelijken en reflecteren welke informatie passend is bij het gekozen luisterdoel.

Eindterm 2**De leerling toont begrip van de inhoud van schriftelijke Friestalige teksten. (B)**

Het gaat hierbij om:

- lezen van zakelijke en literaire teksten over een breed scala aan concrete en abstracte onderwerpen;
- benoemen van onderwerp, hoofdgedachte, hoofdzaken en perspectieven in teksten, en verbanden binnen teksten;
- uitleggen van samenhang tussen communicatieve doelen, publiek en context;
- beoordelen van de betrouwbaarheid van teksten in diverse fysieke en digitale contexten.

Te denken valt aan:

- Friestalige nieuwswebsites lezen en interpreteren;
- een artikel samenvatten ter voorbereiding op een speech, debat of discussie;
- een eigen standpunt bepalen en verwoorden op basis van recensievergelijking;
- zakelijke en literaire teksten vergelijken en uitleggen hoe ze op verschillende manieren inspelen op doel, publiek en context.

Subdomein A2 Productieve taalvaardigheid**Eindterm 3****De leerling spreekt in de Friese taal afgestemd op doel, publiek en context. (B)**

Het gaat hierbij om:

- Fries spreken in concrete en abstracte, maatschappelijke contexten;
- afstemmen van taalgebruik, taalvariëteit en communicatievorm op doel, publiek en context;
- gestructureerd presenteren van informatie over een breed scala aan onderwerpen;
- formuleren van gestructureerde en correcte zinnen, waarbij een gevarieerde woordkeuze wordt gebruikt;
- inzetten van non-verbale en visuele communicatie die het communicatieve doel ondersteunt.

Te denken valt aan:

- een presentatie houden over een actueel maatschappelijk thema;
- een vlog maken over een actueel, historisch of maatschappelijk onderwerp, met gebruik van non-verbale en visuele middelen;
- de taalkwaliteit van gesproken bronnen bespreken en beoordelen;
- een instructiefilmpje maken over een product of voorwerp.

Eindterm 4

De leerling schrijft in de Friese taal afgestemd op doel, publiek en context. (B)

Het gaat hierbij om:

- schrijven van consistent opgebouwde Friestalige teksten over een breed scala aan concrete en abstracte onderwerpen;
- afstemmen van taalgebruik, taalregister en communicatievorm op doel, publiek en context;
- formuleren van goed gestructureerde zinnen en alinea's;
- toepassen van kennis van taalverzorging, tekstconventies en tekststopmaak;
- gebruikmaken van vertaalsoftware, taaladviesbronnen en andere digitale bronnen op basis van de eigen informatiebehoefte.

Te denken valt aan:

- een column schrijven voor een streekkrant over een Friese traditie;
- een recensie schrijven over een boek of een voorstelling;
- artificiële intelligentie (AI) gebruiken om feedback te vragen op eigengemaakte teksten, om die te verbeteren en de betrouwbaarheid en de geschiktheid ervan te controleren;
- een zakelijke mail schrijven naar een overheidsinstantie over een probleem in de eigen omgeving.

Eindterm 5

De leerling gebruikt de Friese taal op een creatieve manier. (E)

Het gaat hierbij om:

- verwoorden van ideeën, gedachten, ervaringen, gevoelens, emoties en fantasieën;
- jezelf uiten door te experimenteren met klanken, woorden, teksten, vorm, taalconventies, stijl en retorische middelen;

- verkennen van verschillende creatieve manieren om zich uit te drukken;
- verwoorden van keuzes met betrekking tot inhoud en vorm.

Te denken valt aan:

- een moderne variant schrijven van een Friese legende;
- een toneeltekst schrijven waarin retorische middelen bewust zijn opgenomen;
- een scenario schrijven voor een filmscène waarin gespeeld wordt met woorden en klanken;
- een krantenartikel bewerken tot een fictieverhaal waarin geëxperimenteerd wordt met stijl en retorische middelen.

Subdomein A3 Interactie

Eindterm 6

De leerling voert gesprekken in de Friese taal om informatie te verkrijgen en meningen uit te wisselen. (B)

Het gaat hierbij om:

- afstemmen van inhoud, taalgebruik, stemgebruik en non-verbale communicatie op communicatief doel, medium, context en gesprekspartner(s);
- afstemmen op kennis, achtergrond, standpunt en perspectief van de gesprekspartner(s);
- luisteren naar en constructief reageren op de bijdragen van de gesprekspartner(s);
- uitwisselen van informatie, meningen, standpunten en argumenten in informele en formele, online en offline contexten;
- toepassen van gespreks- en taalconventies.

Te denken valt aan:

- een begeleidende gespreksrol spelen bij Taaldorp in de onderbouw, waarbij situaties uit de praktijk worden nagespeeld;
- een meningvormende discussie voeren over een maatschappelijk en actueel thema;
- een interview voorbereiden en uitvoeren met een externe deskundige.

Domein B Taalbewustzijn

Subdomein B1 Taal als fenomeen

Eindterm 7

De leerling toont inzicht in kenmerken van de Friese taal. (B)

Het gaat hierbij om:

- benoemen van kenmerken van de Friese taal op klank-, woord- en zinsniveau;
- vergelijken van kenmerken van de Friese taal met andere West-Germaanse talen;
- beschrijven van verschillen en overeenkomsten tussen kenmerken van de Friese taal en andere West-Germaanse talen;
- verbanden leggen tussen kenmerken van de Friese taal en verwante talen en taalvariëteiten.

Te denken valt aan:

- een Friestalig artikel bestuderen en daarin kenmerken van de Friese taal benoemen, zoals twee- en drieklinkerklanken, diakritische tekens en werkwoordvolgorde;
- een gesprek voeren in het Fries met bewuste aandacht voor de juiste morfologie, zoals geen ge- als voorvoegsel, correcte verkleinvormen en werkwoordsverbuigingen;
- gesproken teksten in verschillende Friese taalvariëteiten beluisteren, en beschrijven welke verschillen en overeenkomsten hoorbaar zijn;
- vergelijken van teksten uit verschillende periodes met diverse werkwoordclusters.

Eindterm 8

De leerling toont inzicht in de positie van de Friese taal in de meertalige samenleving. (B)

Het gaat hierbij om:

- benoemen van verschillen en overeenkomsten tussen de politieke en juridische status van het Fries;
- vergelijken van de politieke en juridische positie van het Fries met de dagelijkse praktijk;

- verwoorden hoe de positie van de Friese taal verandert onder invloed van tijd en maatschappelijke ontwikkelingen;
- benoemen van verschillen en overeenkomsten tussen de positie van het Fries in Nederland en de positie van andere minderheidstalen in landen in West-Europa.

Te denken valt aan:

- een interview houden met een rechter, advocaat of tolk over de juridische positie van het Fries in de rechtbank;
- een interview houden met een journalist over de rol van het Fries in Friese dagbladen;
- taalatlassen van verschillende jaren met elkaar vergelijken en waargenomen veranderingen uitleggen.

Subdomein B2 Taal en individu

Eindterm 9

De leerling toont inzicht in taalverandering en taalvariatie in de Friese taal. (B)

Het gaat hierbij om:

- analyseren van veranderingen in Fries taalgebruik vroeger en nu, in gesproken en geschreven teksten;
- uitleggen hoe de Friese taal verandert onder invloed van media, digitalisering, het Nederlands en andere talen;
- beschrijven van verschillen en overeenkomsten tussen de taalvariëteiten van het Fries en regiolecten in Friesland.

Te denken valt aan:

- gelezen en beluisterde teksten uit verschillende Friese taalperioden vergelijken, en beschrijven hoe taal verandert;
- bespreken van de herkomst en betekenis van leenwoorden, interferenties, spreekwoorden en gezegden in het Fries;
- een podcast maken over regiolecten en stadsdialecten binnen het Westlauwers Friese taalgebied;
- een debat voeren over taalverandering in het licht van de toekomstige ontwikkeling van het Fries;
- een filmpje maken over de herkomst van een selectie van Friese woorden.

Eindterm 10**De leerling reflecteert op eigen taalkeuzes en die van anderen binnen de meertalige situatie in Fryslân. (H)**

Het gaat hierbij om:

- verwoorden van keuzes die anderen maken in hun taalgebruik en de effecten daarvan in communicatie;
- reflecteren op eigen taalkeuzes in relatie tot de persoonlijke, meertalige identiteit;
- waarderen van eigen en andermans taalkeuzes in relatie tot het Fries.

Te denken valt aan:

- een essay schrijven waarin gereflecteerd wordt op persoonlijke taalkeuzes in diverse contexten;
- een debat voeren over de waarde van leven en wonen in een meertalige omgeving;
- in kaart brengen van het gebruik van het Fries bij de regionale overheid, en de resultaten daarvan in de klas bespreken;
- een vragenlijst uitzetten in de omgeving over taalkeuzes en op de uitkomst daarvan reflecteren.

Eindterm 11**De leerling legt verbanden tussen ervaringen, persoonlijke interesses en kwaliteiten, vervolgopleidingen en toekomst. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verkennen van de plaats en functie van de Friese taal en cultuur in de samenleving;
- oriënteren op sectoren, beroepen en vervolgopleidingen waarin de kennis en vaardigheden van het schoolvak Friese taal en cultuur relevant zijn;
- deelnemen aan activiteiten gerelateerd aan het schoolvak Friese taal en cultuur;
- benoemen van de eigen kwaliteiten en interesses, passend bij het schoolvak Friese taal en cultuur;
- reflecteren op opgedane ervaringen in het kader van oriëntatie op studie en beroep.

Te denken valt aan:

- een gesprek voeren met beroepsbeoefenaars over de rol van Fries in hun beroepscontext;
- inzichtelijk maken waar talen terug te zien zijn in de meertalige maatschappij, en welke rol ze daar spelen;
- een inventarisatie maken van opleidingen en beroepen waarin Fries relevant is, zoals de zorg, media, vormgeving en ICT, economie en ondernemen, dienstverlening, marketing en communicatie, en (semi-) overheidsinstellingen
- een reflectiegesprek voeren over het eigen meertalige repertoire en het effect van taalgebruik in beroepscontexten.

Domein C Cultuurbewustzijn

Subdomein C1 Fries erfgoed

Eindterm 12

De leerling toont inzicht in het materiële en immateriële erfgoed van Fryslân. (B)

Het gaat hierbij om:

- beschrijven van kenmerken van Friese landschapstypen, hun ontwikkeling en het belang ervan in de huidige tijd;
- beschrijven van bouwkunst, beeldende kunst, podiumkunst en muziek in relatie tot de Friese taal en cultuur;
- uitleggen van belangrijke gebeurtenissen en ontwikkelingen uit de Friese geschiedenis en de doorwerking daarvan;
- uitleggen hoe het concept Mienskip in diverse vormen voorkomt in Friesland, en het belang daarvan toelichten.

Te denken valt aan:

- een essay schrijven waarin gebeurtenissen uit de Friese geschiedenis worden belicht;
- een onderzoek doen naar het verenigingsleven in de eigen omgeving;
- een advies schrijven over het levensvatbaar houden van de Friese Mienskip voor toekomstige generaties;
- een geïllustreerde tekst of infographic maken over het Friese landschap.

Eindterm 13**De leerling toont inzicht in de Friese literatuur in heden en verleden. (B)**

Het gaat hierbij om:

- uitleggen hoe verschillende spelers een rol hebben in het literaire veld;
- beschrijven van verschillen en overeenkomsten tussen oudere en hedendaagse literatuur met behulp van kennis over literaire middelen;
- uitleggen hoe literatuur bijdraagt aan het Friese taalgebied;
- verbanden leggen tussen literatuur en de historische context waarin deze is ontstaan.

Te denken valt aan:

- een tijdbalk maken met belangrijke gebeurtenissen uit de Friese literatuurgeschiedenis;
- in kaart brengen van het Friese literatuurlandschap (bijvoorbeeld: uitgevers, literaire prijzen, websites);
- een Friese auteur interviewen over eigen werk en de plaats ervan in het Friese literaire veld;
- Friestalige liedteksten verbinden met historische of actuele gebeurtenissen.

Subdomein C2 Cultuurbeleving**Eindterm 14****De leerling doet ervaring op met Friese cultuuruitingen. (E)**

Het gaat hierbij om:

- verkennen van Friese cultuuruitingen;
- ervaringen opdoen met minimaal twee Friese cultuuruitingen in authentieke contexten;
- reflecteren op ervaringen met Friese cultuuruitingen en de waarde van Fries erfgoed;
- waarderen van Friese cultuuruitingen.

Te denken valt aan:

- een verslag maken over een bezoek aan Friestalige concerten, theater- en muziekvoorstellingen, zoals een iepenloftspul of meertalig spoken word;
- een gastles organiseren voor een Friese schrijver, dichter of kunstenaar;
- een fictieverhaal schrijven dat betrekking heeft op een bezocht Fries monument;
- cultuuruitingen vergelijken en bespreken omtrent een Fries gerelateerd thema, bijvoorbeeld Grutte Pier of het Friese paardenras.

Eindterm 15

De leerling doet ervaring op met Friestalige jeugdliteratuur en verwoordt persoonlijke voorkeuren. (H)

Het gaat hierbij om:

- lezen, beluisteren en bekijken van rijke en gevarieerde vormen van literatuur;
- lezen van minimaal 6 Friestalige werken ten behoeve van leesplezier en ontwikkeling;
- beschrijven van personages, hun kenmerken en hun fictieve wereld;
- verwoorden van opgedane inzichten en kennis over zichzelf, andere mensen en verschillende perspectieven na het lezen, beluisteren en bekijken van teksten;
- beargumenteren van persoonlijke, literaire voorkeuren.

Te denken valt aan:

- een vlog maken over een literair werk in een passende omgeving;
- in een literair groepsgesprek opgedane inzichten met elkaar bespreken;
- een zelfgekozen anderstalig literair fragment vertalen naar het Fries en op het schrijfproces reflecteren;
- een (deel van een) literair werk omzetten naar een andere verhalende vorm, bijvoorbeeld een boekfragment verwerken tot een filmpje of toneeltekst.

II. KEUZEDOMEINEN

Bevoegd gezag kiest een van de drie keuzedomeinen (D – F).

Keuzedomein D Schrijfverdieping

Eindterm 16

De leerling schrijft Friestalige teksten en reflecteert op de eigen schrijfvaardigheid. (H)

Het gaat hierbij om:

- schrijven van teksten in diverse genres, gerelateerd aan literaire, maatschappelijke en opleidingscontexten;
- verwoorden van ideeën, ervaringen, gevoelens, gedachten, redeneringen en informatie in geschreven teksten;
- toepassen van kennis van taalconventies, waar nodig met behulp van taaladviesbronnen en digitale communicatiemiddelen;
- tonen van ontwikkeling in het schrijfproces aan de hand van een gevarieerde set aan schrijfproducten;
- reflecteren op de eigen schrijfvaardigheid en verbeterdoelen stellen.

Te denken valt aan:

Het aanleggen van een schrijfportfolio met bijvoorbeeld:

- een liedtekst vertaald naar het Fries;
- een geschreven opinieartikel voor de krant over een actueel, Fries onderwerp;
- een geschreven recensie over een boek of culturele uiting;
- een uitgeschreven interview met een tekst- of productiemaker over het creatieve proces;
- geschreven en vertaalde teksten voor plaatselijke verenigingen, organisaties en instellingen.

Keuzedomein E Taalonderzoek

Eindterm 17

De leerling doet onderzoek naar onderwerpen gerelateerd aan de Friese taal. (H)

Het gaat hierbij om:

- formuleren van een onderzoeksvraag;
- doelgericht zoeken, selecteren en interpreteren van schriftelijke, multimediale of orale bronnen;

- bronnen, materialen en verworven kennis doelgericht verwerken en presenteren in een schriftelijk of multimediaal product en/of voorwerp;
- verwoorden van de maatschappelijke relevantie van het onderzoek;
- reflecteren op het onderzoeksproces en de eigen ontwikkeling.

Te denken valt aan:

- een onderzoek doen naar taalsurveygegevens met behulp van Taalatlassen;
- een vergelijkend onderzoek doen naar een aspect van Westerlauwers Fries met een of meer Noord-Friese taalvarianten;
- een podcast maken over de ontwikkeling van de status van het Fries;
- een onderzoek doen naar het gebruik en de zichtbaarheid van het Fries, en de taalkeuzes in verschillende beroepssectoren en een plan van aanpak uitwerken voor een bedrijf, organisatie of instelling;
- interviews houden met professionals uit Friesland over toekomstperspectieven van het Fries en de uitkomsten multimediaal presenteren.

Keuzedomein F Cultuuronderzoek

Eindterm 18

De leerling doet onderzoek naar onderwerpen gerelateerd aan de Friese cultuur. (H)

Het gaat hierbij om:

- formuleren van een onderzoeksvraag;
- doelgericht zoeken, selecteren en interpreteren van schriftelijke, multimediale of orale bronnen;
- bronnen, materialen en verworven kennis doelgericht verwerken en presenteren in een schriftelijk of multimediaal product en/of voorwerp;
- verwoorden van de maatschappelijke relevantie van het onderzoek;
- reflecteren op het onderzoeksproces en de eigen ontwikkeling.

Te denken valt aan:

- een Klokhuisitem maken voor jongere leerlingen over aspecten van de Friese geschiedenis of het Friese landschap, waar mogelijk ook in relatie tot de eigen omgeving;
- een podcast maken over actuele maatschappelijke of politieke ontwikkelingen en de impact daarvan op de leefomgeving;
- een onderzoek doen naar de achtergrond van Friese tradities en de toekomstbestendigheid daarvan, bijvoorbeeld iepenloftspullen, skûtsjesilen, aaisykjen en dit presenteren in een zelfgekozen vorm;
- een lees- en cultuurdossier aanleggen over een thema zoals vriendschap of oorlog, waarbij een grote verscheidenheid aan bronnen wordt geraadpleegd;
- een essay schrijven over het beheer en behoud van het landschap in de toekomst in Fryslân.

Bijlage – Begrippenlijst Friese taal en cultuur

Hieronder lees je de vakspecifieke begrippen en hun omschrijving.

Begrip	Omschrijving
Aanpak	Houding of benadering om een doel te bereiken. Bijvoorbeeld: scannend lezen om informatie te zoeken, een schrijfplan om tot een gestructureerde tekst te komen, een stappenplan maken ter voorbereiding op een samenhangende tekst.
Begrip	Zie tekstbegrip.
Betekenisvolle bronnen of contexten	Een bron of context is betekenisvol als de inhoud maatschappelijk relevant is, of van persoonlijke betekenis is voor de leerling, doordat deze past bij de interesses en belangen van dat moment.
Bron	Drager van mondelinge, schriftelijke, visuele, digitale en multimodale informatie.
Burgerschap	Het vermogen om maatschappelijk en politiek te functioneren en daarmee gezamenlijk de samenleving vorm te geven.
Communicatie	De (online) mondelinge, schriftelijke en multimodale uitwisseling van boodschappen die bewust en/of onbewust, verbaal en/of non-verbaal worden overgebracht, ontvangen en geïnterpreteerd. Wanneer deze uitwisseling is afgestemd op doel, publiek en context, is er doelgerichte communicatie.
Communicatief doel	Wat je wilt bereiken door middel van communicatie: informeren, amuseren, instrueren, overtuigen, beschouwen en activeren.
Communicatieve context	De tijdruimtelijke en sociaal-culturele omgeving waarin specifieke communicatie plaatsvindt. De context van de communicatie oefent een grote invloed uit op de vorm die je communicatie aanneemt.
Creativiteit	Het vermogen om originele ideeën en oplossingen te bedenken ten behoeve van doelgerichte communicatie of persoonlijke expressie.

Cultuur	Alles wat mensen denken, doen en maken en de betekenis die zij vanuit hun individuele en het collectieve geheugen daaraan geven. Cultuur is een dynamisch geheel aan gebruiken en uitdrukkingsvormen.
Cultuurbewustzijn	Het begrijpen en waarderen van de verschillende manieren waarop mensen met uiteenlopende achtergronden en herkomst leven, denken en handelen.
Cultuuruitingen	Verschillende manieren waarop een samenleving of groep haar waarden, normen, ideeën, tradities en creativiteit tot uitdrukking brengt. Bijvoorbeeld: kunst, muziek, literatuur, architectuur, rituelen en gebruiken.
Culturele diversiteit	De aanwezigheid van onder meer verschillende talen, tradities, normen, waarden, religies en etniciteiten in een samenleving.
Culturele identiteit	Onderdeel van iemands identiteit of die van een groep op basis van gemeenschappelijke waarden en normen.
Digitale geletterdheid	Kennis hebben van digitale technologie en digitale media en beschikken over vaardigheden om deze te gebruiken.
Fictie	Alle tekstvormen waarin met behulp van verteltechnieken een werkelijkheid verbeeld wordt middels audiovisuele en/of talige media. Bijvoorbeeld vormen van literatuur, films, tv-series en verhalende games.
Geletterdheid	Het vermogen om geschreven taal te begrijpen, te evalueren en doelgericht te gebruiken, in het persoonlijke leven en in maatschappelijke context.
Genre, literair	Aanduiding voor soorten literaire teksten: proza, poëzie en toneel en alle vormen daartussen. Traditioneel noemen we dat lyrische, epische en dramatische teksten. Bijvoorbeeld: kinderrijmpjes, liedjes, gedichten, korte verhalen, romans, graphic novel, fabels, toneel, hoorspel.

Genre, zakelijk	Aanduiding voor soorten zakelijke teksten met hetzelfde communicatieve doel en een overeenkomstige structuur, stijl en vormgeving die worden gekenmerkt door een overeenkomstige structuur, stijl en vormgeving. De hoofdgenres zijn feitelijke en waarderende teksten, onder te verdelen zijn in subvormen als verslag, beschrijving, procedure, verklaring, oproep/verzoek (feitelijk) en beschouwing, betoog, respons (waardierend).
Gespreksconventies	Wat in gesprekken in een bepaalde context door de taalgemeenschap gebruikelijk en passend wordt gevonden, bijvoorbeeld op gepaste wijze de beurt nemen.
Interactie	Uitwisseling van kennis, ideeën, gevoelens en informatie tussen twee of meer personen, waarbij er sprake is van een voortdurende afwisseling tussen luister- en spreek- en gespreksactiviteiten, en/of lees- en schrijfactiviteiten.
Literaire begrippen	Zie literaire middelen.
Literaire middelen	Vormen van taalgebruik die zich onderscheiden van een zakelijke manier van uitdrukken. Bijvoorbeeld: stijl, register, stijlfiguren en beeldspraak.
Literatuur	Wat onder literatuur wordt verstaan loopt uiteen en is veranderlijk. Het gaat om teksten die een werkelijkheid verbeelden met taal als voornaamste medium en met inzet van literaire middelen. Literatuur omvat een breed scala aan genres, zowel fictieve als non-fictieve teksten, van uiteenlopende complexiteit. Er worden vanouds drie vormen onderscheiden: verhalende, lyrische en dramatische teksten. De betekenis van literaire teksten komt tot stand in een wisselwerking tussen de tekst, de context en de lezer.
Meertalig repertoire	De talen, taalvariëteiten of woorden en uitdrukkingen uit de talen/taalvariëteiten die een persoon passief of actief beheerst.
Meertaligheid in de samenleving	Het naast elkaar bestaan van verschillende talen en taalvariëteiten binnen een bepaalde context of een bepaald gebied.
Meertalige competentie	Het functioneel en flexibel kunnen inzetten van een meertalig repertoire om te communiceren of om een nieuwe taal te leren.

Mienskip	Onderlinge verbondenheid die wordt ingezet om gemeenschappelijk ervaren doelen binnen de Friese samenleving in gezamenlijkheid na te streven.
Multimediaal	Het gebruiken van verschillende media. Bijvoorbeeld kranten, tijdschriften, boeken, posters, fotografie, televisie, films, video's, games internet en sociale media.
Multimodaal	Het combineren van meer dan één communicatiekanaal in een product. Bijvoorbeeld: geschreven teksten, gesproken teksten, gebaren, gezichtsuitdrukkingen, muziek en allerlei soorten beeldmateriaal zoals video's, animaties, illustraties en grafieken.
Non-fictie	Alle tekstvormen die op de werkelijkheid berustende feiten aanbieden, analyseren of interpreteren. Bijvoorbeeld: handleidingen, woordenboeken, documentaires, essays, schoolboekteksten of (auto)biografieën.
Productieve taalvaardigheid	Het betreft hier de vaardigheden spreken en schrijven.
Receptieve taalvaardigheid	Het betreft hier de vaardigheden kijken, luisteren en lezen.
Register	Taalgebruik dat aan een bepaalde situatie is gebonden, zowel wat betreft woordkeuze als zinsbouw. Er zijn verscheidene registers, variërend van zeer informeel tot zeer formeel. De vijf belangrijkste registers zijn vulgair, informeel, neutraal, formeel, archaïsch.
Retorische middelen	Talige middelen die bijdragen aan overtuigingskracht in spreken en schrijven. Bijvoorbeeld: stijlmiddelen, beeldspraak, ironie, verteltechnieken of woordkeuze.
Reviseren	De schrijver reflecteert op de tekst en herziet indien nodig de tekst of delen ervan. De revisies kunnen bijvoorbeeld betrekking hebben op: structuur, inhoud, formulering, spelling en interpunctie.
Taalbeschouwingsstrategieën	Strategieën om op taal, taalgebruik en andere taalverschijnselen te reflecteren. Bijvoorbeeld: analyseren, relateren, vergelijken, classificeren, generaliseren en herordenen.
Taalbewustzijn	Expliciete kennis over taal, alertheid op de werking van taal en inzicht in hoe talen geleerd en gebruikt worden.

Taalconventies	Wat in een bepaalde context door de taalgemeenschap gebruikelijk en passend wordt gevonden in het taalgebruik.
Taalnormen	Van bovenaf of in een bepaalde context door de taalgemeenschap opgelegde regels voor taalgebruik.
Taalontwikkeling	Het proces dat doorlopen wordt bij het leren van een of meerdere talen.
Taalstatus	De positie die een taal inneemt in een bepaalde gemeenschap en de waardering die aan die taal wordt toegekend door een (inter)nationale overheid of gemeenschap.
Taalvariatie	Het bestaan van verschillen binnen een taal of binnen het taalgebruik van een individu.
Taalvariëteit	Een variant op een erkende taal die door een groep mensen gesproken of geschreven wordt. Bijvoorbeeld: dialecten, straattaal en jongerentaal. Elke taalvariëteit heeft een aantal opvallende eigen kenmerken, zoals eigen uitspraak, eigen woorden en grammaticaregels.
Taalverwerving	Het zich eigen maken van een of meerdere talen in een ongestuurde, natuurlijke context.
Talige identiteit	Taalgebruik dat een mens of groep mensen definieert en onderscheidt van anderen.
Talig repertoire	De talen, taalvariëteiten of woorden en uitdrukkingen uit de talen/taalvariëteiten die een persoon passief of actief beheerst.
Tekst	Elke vorm van mondelinge, schriftelijke, digitale en multimodale communicatie, waarmee ideeën, ervaringen, gedachten, gevoelens, meningen en informatie door middel van taal worden weergegeven.
Tekstbegrip	De mate waarin de lezer betekenis verleent aan een tekst door teksten te begrijpen, interpreteren, integreren, evalueren en erop te reflecteren.
Tekstconventies	Zie taalconventies.
Tekststructuur	Ordering van inhouden, de relaties tussen die inhouden en de manier waarop die relaties worden gemarkeerd, bijvoorbeeld met signaalwoorden. In informatieve teksten komen vijf structuren veel voor: beschrijving, chronologie, oorzaak-gevolg, probleem-oplossing en vergelijking.

Verteltechnieken	Technieken die een verhaal opbouwen en kleuren. Hiermee worden gebeurtenissen weergegeven en de aandacht en blik van de lezer of luisteraar gericht. Bijvoorbeeld: perspectief, verteltempo en verhaallijnen.
-------------------------	---

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)